

פנחס נוי

הפסיכואנליזה אחרי פרויד
מושב בן-שמון: מודן הוצאה לאור/פסיכה –
ספריה פסיכולוגית, 2006, 456 עמ'.

ד"ר יחזקאל כהן¹

שלהם, את נאמנותם לכת ואת מסירותם לרבי, ויראו את עצמם כחלק ממדע גדול ורחב אשר פיתח עבורם במשך למעלה ממאה שנות התפתחות ציוד עשיר ביותר של מודלים, תיאוריות ושיטות עבודה המקיפות את כל הנחוץ להם לעבודתם, וממנו הם חופשיים לבחור את הכלים המתאימים לכל אחד מטיפולייהם או מחקריהם" (עמ' 427).

החלק העיקרי של הספר מוקדש לתיאור פסיכולוגית האני. כאן מפרט נוי את התגבשות פסיכולוגית האני סביב חוקרים שונים, כמו הרטמן, אריקסון, רפפורט ואחרים. אך המעניין בפרקים אלה שאין זו רק סקירה היסטורית שתעניין את חוקר התפתחות הפסיכואנליזה, אלא נוי משלב בתוך סקירה מעין זו דיונים וניכוחים שמלווים אותנו עד עצם היום הזה, כמו מה הם אותם מגננונים נפשיים שמתפתחים ביחיד כמענה לצרכים פונקציונליים ומה הם החלקים שמתפתחים מתוך תהליכי הבשלה, כלומר חלקים שעמם האדם מגיע לעולם ללא קשר עם חוויות ראשוניות או אחרות. שילוב זה של סקירה היסטורית עם דיון עיוני ופילוסופי מעוררים בקורא עניין רב.

נוי אינו חוסך בביקורת עצמית מאירת עיניים. למשל, הוא מזכיר את השאלה שנשאלה בקשר לאמנים ויוצרים החרדים לפנות לטיפול שמא יאבדו, בעקבות הטיפול, את העניין או אף את הכישרון האמנותי. אומרים (נוי טוען שלא מצא לכך סימוכין) שפרויד הגיב כך: "אם יתברר שהעיסוק שלך באמנות נובע אך מסיבות פתולוגיות, ייתכן שתאבד את העניין בו, ומוטב כך; אך אם הוא נשען על כישרון אמיתי – הסיכוי הוא שהאנליזה רק תחזק אותו" (עמ' 51). אולם, נוי מוסיף לכך את ההערה הבאה: "אני רק תוהה אם אנליטיקאי כלשהו, החרד לאבד את העניין במקצוע או את כישוריו כמטפל במהלך האנליזה האישית שלו, היה מוכן להסתפק בתשובה כזו מצד המטפל שלו" (עמ' 51). בדומה לכך, נוי מצביע על המרכיבים הפסיכולוגיים שמתערבים בעת החקירה או הניסיון לגלות תיאוריה חדשה ולנסחה. הוא מעמיד את הקורא בפני קשיים של אנליטיקאים מן הדור שלאחר פרויד, שמנסים לתאר תיאוריות חדשות על יסוד מחקריהם הקליניים, ויחד עם זאת קשורים לתורתו של פרויד וחוששים להצביע על ליקויים בתורה זו.

נוי מוכר לציבור אנשי המקצוע גם כמי שחקר וכתב אודות שני תחומים חשובים ומרכזיים בחשיבה הפסיכואנליטית ובחשיבה הפסיכולוגית בכלל, וכונתי להבנת החלום ולהבנת היצירה האמנותית. לשני תחומים אלה מקדיש נוי שני פרקים בתוך הדיון אודות פסיכולוגית האני. אך יש לציין שהדיון של נוי מתפשט מעבר

פרו החדש של פנחס נוי, פסיכואנליטיקאי ופסיכיאטר מן החשובים והבכירים בארץ, שהרבה לכתוב ולפתח את החשיבה הפסיכואנליטית, משמש נדבך חשוב בהבנת הפסיכואנליזה.

יתרונותיו של הספר ניתנים לסיכום בשלוש נקודות: (1) הספר 'עושה סדר'. נוי מארגן, מסדר ומבהיר את הזרמים השונים שהתפתחו בפסיכואנליזה מאז גילויה וניסוחה הראשוני על-ידי פרויד מייסדה; (2) נוי מבהיר את הדברים בצורה מאירת עיניים וברורה וכך יכול הספר לשמש את החוקר, את המטפל ויחד עם זאת גם את הסטודנט. בעיקר ראוי לציין את ההדגמות הקצרות בצורת משפט זה או אחר שמדגימות את הדברים שנאמרים בצורה עיונית. למשל, בבואו להסביר את ההבחנה שעשה אריקסון (עמ' 27) בין פונקציה ארגונית של האני לבין האובייקט של פונקציות אלו, הוא מייד מביא את המשפט הבא שמבהיר לקורא הבחנה עיונית זו: "היום עליתי בדרגה בצבא והתמנתי למפקד גדוד. האם אצליח לפתח את הדימוי העצמי הנדרש ממני כיום – של חייל אמיץ וקשוח, ולשלב אותו עם הדימוי העצמי שאני נושא מילדות – של ילד מפוחד ופגיע? משימה זו של אינטגרציה מוטלת על האני שלי"; (3) כאן אני מגיע למקורות החשיבה של נוי ותרומתו הגדולה: הוא עושה אינטגרציה חשובה בין כל הזרמים של הפסיכואנליזה ורואה בהם מודלים שונים שהתפתחו זה מתוך זה ולמעשה מהווים יחדיו מיקשה אחת, כך שאין מודל אחד שמוציא את השני, אלא הכול משולבים זה בתוך זה וזה מתוך זה, ורק שילוב זה מהווה למעשה את הפסיכואנליזה כמתודה מדעית וכמתודה תרפויטית. נושא זה מהווה את הפרק הרביעי של הספר – "הפסיכואנליזה כמערכת רבת-מודלים". בדיון חיוני זה קורא נוי את הקריאה החשובה ביותר – מעין מסקנה מכל הכתוב בספרו, ומן הראוי לצטט זאת כלשונו: "לכן הייתי מצפה מעמיתי האנליטיקאים שיצננו במקצת את הלוקל פטריטיזם"

¹ המכון הישראלי לפסיכואנליזה.

הצגת שמונת המודלים שאותם נוי מפרט, מסביר ומבהיר, הוא מציג את הצורך במערכת כזו המורכבת ממודלים אחדים לשם הבנת האדם. "נפש האדם היא תופעה כה סבוכה שאין כל אפשרות להבינה רק על בסיס מודל אחד, ולכן חייבת הפסיכואנליזה, המחשיבה עצמה כמדע העוסק בנפש על כל היבטיה, להיות מושתתת על מערכת של מודלים מרובים, אשר יכסו, כל אחד, היבט חיוני אחר של תופעת הגוף-נפש" (עמ' 282). נוי קובע בצורה משכנעת ביותר שאם "נבחן ביקורתית את האסכולות השונות השוררות כיום בשוק הפסיכואנליזה, נראה שכל אחת מהן מבוססת על מודל בסיסי המכסה למעשה אחת מתוך זוויות ראייה שונות שמהן משקיף המטפל על המטופל בעבודתו הקלינית האנליטית" (עמ' 284). נוי מבחין בשמונה מודלים כאלה: הרפואי, האורגני, הדינמי, האנרגטי, העצמי, האני, יחסי האובייקט והאינטר-סובייקטיבי, שהם, כאמור, מעין נקודות מבט שונות על המטופל ומבוססות על האסכולות הפסיכואנליטיות השונות. הוא מתייחס לכל תיאוריה כאל מודל או כאל נקודת מבט שונה על האדם, ורק הצירוף של כל המודלים מאפשר לראות את האדם בשלמותו; לכן אין חשיבות עליונה למודל זה או אחר. יתירה מזאת, נוי אף מצפה שבעתיד יתווספו עוד מודלים או נקודות מבט על האדם ובכך הוא גם רואה את גדולתה של הפסיכואנליזה שמבוססת על נדבכים שנבנים זה על גבי זה, אך גם זה בצד זה, וטרם נאמרה המילה האחרונה.

נוי מסיים את ספרו בהכרזה צנועה שראוייה לציטוט: "אני מאחל לעצמי שכאשר יגיע יום מיוחל זה והמסגרת המקצועית הכוללת אכן תיווצר, ישמש ספר זה כאחד מספרי הלימוד בעבור המשתלמים. אך עם זה אני מאחל לפסיכואנליזה שחלקים גדולים והולכים של הספר יתבררו במהרה כבלתי רלוונטיים עד כי הוא יורד מן המדפים של ספרי הלימוד ויצורף לאוסף ספרי ההיסטוריה, מאחר שמדע שאינו מוכן להפריך כל יום את מה שהיה נכון בעיניו עוד אתמול, אינו מתפתח בקצב הראוי לקראת המחר" (עמ' 428).

ספרו של נוי הוא המשך לספריו הקודמים ומהווה, אם כן, חומר חשוב וחיוני להבנת הפסיכואנליזה על כל מרכיביה; עלינו לברך על כך שיש בתוכנו קלינאי וחוקר שמסוגל להבהיר באופן כה משכנע את הפסיכואנליזה על כל גווניה ומרכיביה. אני מצפה שהבטחתו של נוי בהקדמה לספר זה, כי ספרו הבא יעסוק בפרויד עצמו, אכן תתקיים במהרה.

לפסיכולוגית האני כאשר מדובר בשני תחומים אלה, וכך הוא מאיר את עינינו באשר למשמעותם. נוי עסק בעבר גם בהבנת התהליכים הראשוניים והמשניים והראה בעליל כיצד לשני התהליכים יש ערך שווה, ואין האחד 'פרימיטיבי' יותר מזולתו; ואכן, בדיון על החלום הוא מחזק טענה זו בהציגו את החלום כבעל תפקיד חיוני לשמירת החווייה של הזהות העצמית באמצעות הלשון המאפיינת את החלום — לשון התהליכים הראשוניים. נוי טוען שהפונקציה החשובה ביותר של החלום היא "לפתח ולתחזק את תחושת העצמי (sense of self) התקינה" (עמ' 109), ובהמשך הדיון אומר: "אחת הפונקציות העיקריות של החלום — ליטול על עצמו את העיסוק במכאובי העבר כדי לשחרר אותנו מהם בחיים הערניים" (עמ' 114), וזו בעיני קביעה מעניינת מאוד וחדשנית.

גם בדיון שלו אודות היצירה האמנותית מצביע נוי על הגישות הישנות והחדשות להבנתה. הוא אף מראה כיצד הסימטריות השונות (כפולה, הפוכה וסימטרית המראה) שבאות לידי ביטוי באמנות משחזרות את התפתחות הסימטריות אצל הילד.

בפרקים השני והשלישי דן נוי בשקיעתה של פסיכולוגית האני ובהתחלות החדשות שבאו תחתיה. כאן התאכזבתי מן המבנה של הצגת הדברים. בעקבות פסיכולוגית האני התפתחו זרמים שונים בפסיכואנליזה — הזרם של מלאני קליין וביון, הגישה של ויניקוט — היינו, הגישות של יחסי האובייקט, ובהמשך התפתחה פסיכולוגית העצמי והגישות העכשוויות יותר של הפסיכואנליזה ההתייחסותית והאינטר-סובייקטיבית. נוי מתייחס לכל הגישות האלו ומביא את הדברים, כמו לאורך כל הספר, בצורה בהירה, מובנת ומעמיקה. אך כיוון שהדברים לא מופרדים ומחולקים לפי הגישות השונות, הרי הקורא נשאר מבולבל משהו. לפיכך גם בראשי הפרקים אין התייחסות נפרדת לכל גישה ואזי הקורא המעוניין בהבנת גישה זו או אחרת אינו יודע היכן למצוא אותה וחבל (מבחינה זו חסר גם מפתח נושאים שיכול היה לסייע לקורא). חבל משום שיש פרקים מעוררי עניין רב, כמו הדיון של נוי במושג השכיח מאוד 'הזדהות-השלכתית', המאיר את עיני הקורא באשר להבחנה בין identification במשמעות של זיהוי (שזו, לדעתו, המשמעות המקורית של מלאני קליין) לבין מושג זה במשמעות של הזדהות.

כאמור, עיקרו של הספר הוא בהצגת הגישה המקורית של נוי בדבר הפסיכואנליזה כמערכת רבת מודלים. לפני